

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD)

Cilt: 2- Sayı: 1- Haziran 2018

ISSN: 2587-1331

BAŞDAŞ, Cahit; KUTLU, Abdulmukaddes, KIRGIZ TÜRKÇESİ SES VE ŞEKİL BİLGİSİ, Paradigma Akademi, İstanbul, Eylül 2016.

ISBN:978-605-84547-2-9

“Asmanda carık körsön cıldız dep bil, Ak Kalpak kiygenderdi Kırgız dep bil.”

Onur TARLACI **

1991 yılında SSCB'nin dağılmasının ardından Türk soylu bazı devletler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamış; bu sebepten birbirleriyle olan ilişkileri de yeni bir ivme kazanmıştır. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan bu süreçte tam bağımsız olmuş; gerek ikili ilişkiler, gerek ortak çalışmalar Sovyet devrine nazaran kültürel, ekonomik, edebiyat, tarih vb. alanlarında artmıştır.

Kırgızlar 1. Dünya Savaşı yıllarında (1916) diğer Türk devletleriyle birlikte Ruslara karşı ayaklandılar. Ağır kayıplar veren Kırgızların bir bölümü Doğu Türkistan'a göç etti. 1. Dünya Savaşının sona erdiği 1918 yılında Türkistan Özerk Vilayetinin bir parçası olarak kurulan Kırgızistan, Sovyet işgali sonucu diğer Türkistan cumhuriyetleri ile birlikte Sovyetler Birliği'ne bağlanır. 1926 yılında özerk cumhuriyet, 1936 yılında Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olur. Sovyetlerin dağılmasıyla birlikte 31 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eder.

Biz konuya Türkoloji açısından bakacak olursak; lehçe çalışmaları bu dönemde Prof. Dr. Ahmet Bican Ercilasun'un teşvikiyle hız kazanmış, 1992 yılında Ankara'da Gazi Üniversitesi bünyesinde açılan Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde lehçe dersleri okutulmaya başlanmıştır. Zamanla bu bölüm birçok üniversitede açılmış ve lehçe çalışmaları bu dönemde Türkiye'de yeni bir boyut kazanmıştır.

Tanıtmış olduğumuz bu kitap Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden Sayın Dr. Öğr. Üyesi **Cahit Başdaş**¹ ve kendisi de bir Kırgız Türk'ü olan Diyarbakır Dicle Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları

* Tanıtımı yapanın aktarımı:

“Gökyüzünde aydınlık görsen bil ki yıldızdır,
Ak Kalpak giyen görsen bil ki Kırgız'dır.”

** Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Tezli Yüksek Lisans, 2018. (tarlacionur@gmail.com).

¹ <http://www.mu.edu.tr/tr/personel/cahitbasdas>.

Bölümü'nden Sayın Öğr. Grv. **Abdulkaddes Kutlu**² tarafından hazırlanmış olup; Eylül 2016³ da **Paradigma Akademi** tarafından yayımlanmıştır.

Kitabın içeriğine bakacak olursak; kitap “Kırgızlar ve Kırgızistan”, “Dil ve Edebiyat” hakkında özet bilgiden sonra “**Ses Bilgisi**” ile başlar.

Ses Bilgisi kısmında Ünlüler (Ündүүлөр), Uzun Ünlüler, Asli (Birincil) Uzun Ünlüler, İkincil Ünlüler, Eklerde Görülen Uzun Ünlüler (*izder*: izdeer ‘arar’), Ünlü Değişmeleri, Ünlü Düşmesi, Ünlü Türemesi (*ıraazi*: ‘razi’), Ünlü Uyumu (*camandikka*: ‘kötülüğe’; *caşıldanıp*: ‘yeşillenip’), Ünlü Uyumunun Bozulması konuları örnekleme yoluyla açıklanmıştır. Bu kısımda Kırgız Türkçesine ait kelimeler Eski Türkçeden ve Kırgız Türkçesine en yakın olan Kazak Türkçesinden örnek verilerek açıklanmıştır.

Kırgız yazı dilinde düz-dar (ı-i) ünlüler dışındaki a, e, o, ö, u, ü seslerinin uzun şekilleri de bulunmaktadır. Uzun ünlüler yazıda ikiz ünlü (aa, ee, oo, öö, uu, üü) olarak gösterilirler:

caan (yağış), *eer* (eyer), *too* (dağ), *töö* (deve), *suu* (su), *süyüü* (sevgi)

Bir diğer bölüm olan “**Ünsüzler (Ünsüzdör)**” kısmında f, h, g, k, ñ ve v sesi için açıklama yapılmış; ünsüzler tablosunda seslerin dudak, damak, diş, gırtlak; sürekli, süreksiz durumları gösterilmiştir.

Daha sonra Ünsüz Değişmeleri (*agım*: ‘akım’; *döbö*: ‘tepe’; *balban*: ‘pehlivan’), Ünsüz Erimesi/Düşmesi (*apta*: ‘hafta’), Ünsüz Tekleşmesi (*dos*: ‘dost’), Ünsüz Türemesi (*cibek*: ‘ipek’), Ünsüz Uyumu konuları Ünlüler kısmında olduğu gibi Eski Türkçe ve Kazak Türkçesi ile Arapça ve Farsçadan alıntı kelimelerdeki durumlarıyla verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümü olan “**Şekil Bilgisi (Morfologiya)**” kısmında Çekim Ekleri İsim Çekim Ekleri; Çokluk Ekleri, İyelik Ekleri, Hal Ekleri; Fiil Çekim Ekleri’nde Şahıs Ekleri bölümlerine yer verilmiştir. Ekler için açıklamaların ardından örnekler verilmiş; tablolama yoluyla kategorize edilmiştir. “Şekil ve Zaman Ekleri”nde zamanların farklı tipleri (Örn: 1. Tip Şimdiki Zaman, 2. Tip Şimdiki Zaman) açıklamalı örneklerle verilmiştir.

Kitapta geniş bir şekilde ele alınan “Yapım Ekleri” kısmında eklerin Kırgız Türkçesindeki işlevleri ele alınmış, her ek için örnekler verilip konu açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu kısımda İsimden İsim Yapan Ekler (*adatınca*: ‘usulünce’; *kelinçek*: ‘gelincik’; *nayzaçan*: ‘mızraklı’), Yabancı Kökenli Ekler (*aşkana*: ‘aşevi’; *beybaş*: ‘kafasız’), İsimden Fiil Yapan Ekler, Fiilden İsim Yapan Ekler (Sıfat Fiil, Zarf Fiil), Master Ekleri (*alış*: ‘alma’; *aytmak*: ‘söyle-’), Fiilden İsim Yapan Diğer Ekler, Fiilden Fiil Yapan Ekler örneklendirilmiştir.

“**Kelime Türleri**” bölümünde İsimler (Zat Atooçtor), Sıfatlar (Sın Atooçtor: niteleme, belirtme, işaret, sayı, soru ve belirsizlik sıfatları), Zarflar (Taktooçtor: yer-yön, miktar, zaman, durum-tarz ve soru zarfları), Zamirler (At Atooçtor: şahıs, işaret, soru, belirsizlik ve dönüşlülük zamirleri), Fiiller (Etişter: birleşik fiiller: isim + yard. Fiil ve fiil + yard. Fiil: *ket-*: bitmişlik ve süreklilik bildirir. “At calın tartıp, kökürök kötörüp *kelatat*.³”), Edatlar (Candooçtor) incelenmiştir. Burada metinlerden alınan kelimelerden

² <http://www.dicle.edu.tr/cagdas-turk-lehceleri-bolumu-abdulkaddes-kutlu>

³ At yelesi gibi büyüdü bile.

yola çıkılarak tablolama yoluyla örnekler verilerek konular açıklanmıştır. Metinler Kırgız Türkçesiyle verilmiş olup, Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

307 sayfa olan kitabın 174.ncü sayfasına kadar “Ses ve Şekil Bilgisi” konuları genel olarak örnekler üzerinden aktarılmaya çalışılmış, verilen cümlelerde Türkiye Türkçesine aktarımına yer verilmiş ve yer yer tablolar ile konunun daha anlaşılabilir olması için gruplandırma yapılmıştır.

Kitabın Sözlük kısmından önceki “**Örnek Metinler**” bölümünde 9 metin verilmiş, bu metinler önce Kırgız Türkçesinde Kiril alfabesi ile verilmiş, daha sonra Latin alfabesine transkripte edilmiş ve ardından Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Kitapta yer alan metinler şunlardır:

1. Kılım Karıtar Bir Kün (Gün Olur Asra Bedel): Cengiz Aytmatov
2. Samançının Colu (Samanyolu): Cengiz Aytmatov
3. Adam Bolgum Kelet (Adam Olmak İstiyorum): Tölögön Kasımbekov
- 4- Bizdin Zamandın Kişileri (Çağımızın İnsanları): Tögölbay Sıdıkbekov
5. Köl Boyunda (Göl Kıyısında): Kasımalı Bayalinov
6. Too Arasında (Dağların Arasında): Tögölbay Sıdıkbekov
7. Uzak Col (Uzun Yol): Mukay Elebayev
8. Manasçının Neberesi: Amantur Abdırasul Uulu
9. Semeteydin Ösüşü (Semetey’in Çocukluğu)

Kitapta son olarak “**Sözlük**” bölümü yer alır. Yaklaşık olarak 1750 kelimeye burada okuyucuya kolaylık sağlaması için yer verilmiştir. Kırgız Türkçesi ile verilen kelimelerin Türkiye Türkçesindeki örnek metinlerde geçtiği yerdeki anlamıyla verilmiştir.

SONUÇ

Kırgız Türkçesi Kıpçak grubu Türk lehçeleri arasında yer alır. Dünyanın en uzun destanı olan Manas destanının Kırgız Türklerine ait olması onlar için büyük bir hazinedir. Kırgız Türkçesi gücünü zengin Manas destanından almakla birlikte dünya edebiyatının tanınmış yazarı Cengiz Aytmatov, Kasım Tınıstanov, Tölögön Kasımbekov ve daha adını sayamadığımız yazar ve şairler bu dili zenginleştiren usta kalemlerdir. Ülkemizde Kırgız Türkçesi sahasında yapılan çalışmalar yukarıda da bahsettiğimiz üzere son zamanlarda giderek artmıştır. Bu çalışma özelinde olmakla birlikte, benzeri çalışmaların artması tarihi dönemde bir arada yaşayan Türk boyları için bugün büyük bir önem arz etmektedir. Giderek artan milli bilinçle birlikte gerek Türkiye’de gerekse Kırgızistan’da karşılaştırmalı yapılan akademik yayınlar, roman, hikâye, şiir gibi edebi türler aktarılarak her iki kardeş ülke için zenginlik olarak geleceğe aydınlık bir yol açmaktadır.

Böylesi bir çalışmayı başta Türkiye Türkleri olmak üzere Türk dünyasına kazandıran Sayın Dr. Öğr. Üyesi **Cahit BAŞDAŞ**’a ve Sayın Öğr. Grv. **Abdumukaddes KUTLU**’ya teşekkürü bir borç biliriz.